

Immers, 'tgaat in dit boek niet om 't verhaal, maar om den zielkundigen achtergrond daarvan. Juist daarom heet het naar den Pastoor, Leontientje oom. In hem zijn liefde en geloof één, voor zijn besef tot een volkomen synthese geworden; en nu komt van buitenaf het groote conflict tusschen die beide op hem losgesluisd, zoo, dat het zijn strijd, zijn zaak, zijn lijden wordt. Begaan met Leontientje, die hij zielslief heeft, gevoelend ook de kracht van zijn eigen overtuiging, wil hij bemiddelend optreden: als Leontientje bij hem logeert spreekt hij met haar, lang en veel, en hij belooft met Isidoor te zullen praten. Zoo zeker is hij van zijn zaak, dat hij bij voorbaat al een goeden uitslag belooft.

Maar als Isidoor komt bevindt hij, dat het „hard is in dien kop”. Isidoor is verstrikt in allerlei stelsels, die de eenvoudigheid van het gelooven verhinderen, en, ofschoon van goeden wil en ook om Leontientje een ander inzicht begeerend, hij komt niets verder, zoodat het bezoek geheel onbevredigend eindigt. Dan moet ook de pastoor zich gewonnen geven en hij stelt Leontientje den eisch, dat het met die liefde uit moet zijn. „Isidoor is een van die grijze zielen, die van hun heimwee naar God meer houden, dan van God zelf. Hij wordt nooit geloovig, dan bij mirakel”, zoo zegt hij.

Leontientje maakt een zwaren strijd door. Elken dag bidt ze in het landelijke kapelletje van „Onze Lieve Vrouw der Vijf wondekens”, vast geloovend aan het wonder, dat komen zal en alles eensklaps zal veranderen. Maar als het wonder uitblijft en ze daarin duidelijk ziet, dat ze de vervulling van haar wensch niet meer begeeren mag, schrijft ze een kort, beslist briefje aan Isidoor en maakt een einde aan de verhouding.

De goede pastoor is kinderlijk blij, maar Leontientje bidt, „O Heer, kom Leontientje nu maar halen”.

Langzaam kwijnt het meisje weg. Maar niemand ziet het, dan de oude kosteres van het kapelletje, Mieke Zand (die zelf een lijden als dat van Leontientje heeft doorgemaakt). „Zoo'n liefde geweest”, zegt ze, „en daar zoo kunnen overloopen, neen, daar gaat dit kind van kapot”. En Mieke Zand ziet het goed, beter dan menheer Pastoor en de dokter. Want op een oogenblik zakt Leontientje bewusteloos neer en dan komt snel het einde. Wel dra is het ook den pastoor duidelijk, dat ze sterven gaat. En nu begrijpt hij ook ineens alles: haar strijd is voorbij, haar lijden ook, maar haar liefde is gebleven. En als ze dan verlangt Isidoor nog eens te zien, doet hij dezen haastelijk roepen. Groot is de spanning, of hij nog op tijd komen zal. Leontientje ligt te wachten, als vroeger op het wonder, en de dood nadert zichtbaar. Maar dan ineens roept ze: „Daar is hij” en Isidoor komt binnen. „Nu zal ik kunnen sterven” is het woord, waarmee Leontientje hem begroet.

Hij, Isidoor, is verslagen, kan niet praten. Hij had verwacht, dat ze begeerig uitzag naar troostwoorden van hem, in hartstochtelijk verlangen, en „ze is één glimlach van uiterlijk en innerlijk geluk”. Zij streelt zijn handen, zijn zwarte lokken, en juicht dan ineens: „Het is licht rond u, Isidoor... Heerom, ik ben blij, dat ik dit licht rond Isidoor nog heb gezien”. En dan sterft ze, met de ontroerende woorden tot Isidoor op de lippen: „Men moet maar eens diep gelooven, Isidoor, één keer en men gelooft voor altijd... zooals men maar eens diep moet liefhebben en men voor altijd lief-

heeft”.

Dat is het „mirakel”, het wonder, dat komen moest, om Isidoor tot God te brengen. En in den stillen sterrennacht belijdt hij zijn geloof aan den pastoor, bevend van ontroering, maar volkomen overwinnaar van zijn twijfel, door de hooge en pure liefde, die hem gelouterd heeft. En Heerom, die Gök zijn strijd heeft gestreden in den stillen, zwijgenden nacht, juicht: „En daarvoor moest zij sterven! Nu begrijp ik het gebaar des Heeren. Gezegend zij de druif, die Gij bestemd hebt voor Uwen Goddelijken beker! O Ware Wijngaard, Jezus-Christus!”

Ik gaf hier den inhoud van het boek zelf weer, om te beter te doen verstaan de dramatische kracht, die in deze stofbewerking ligt. En, wie haar gevoelt, ziet dan ook, welke de betekenis moet zijn van het toneelspel „Leontientje”, dat deze kracht effectueert. Ik kan daarom volstrekt niet instemmen met het oordeel, dat een der toneelrecensenten in de courant uitsprak, toen hij het stuk qualificeerde als „vlak, ouderwetsch, sentimenteel, langdradig”. 'tIs mogelijk, dat het als toneelspel dien indruk maakt, als spel dus, ik kan dat niet beoordeelen, maar als literair werk, als boek dus, dat men leest in de stilte van zijn kamer, wekt het een gansch andere stemming. Misschien — ik acht dat zelfs waarschijnlijk — doet de „vertooning”, het toneelspel van dit stuk, ontwijfend aan, maar als ge het leest, met U zelf alleen, is uw ziel ontroerd en bonst uw hart. Neen, hier is geen sentimentaliteit en langdradigheid, hier staat ge voor de meest smartvolle ontwikkeling van den strijd tusschen liefde en geloof en dat kan nooit vlak zijn en nimmer ouderwetsch, maar is diep en aangrijpend menscheijk.

Zelfs geloof ik, dat in „Leontientje” de kracht van dat alles nog grooier is, dan in den roman. In de enkele slotwoorden is gansch de geweldige overwinning, het wonder der overgave, het wijken van Isidoor's twijfel voor de stralen van het genade-licht, uitgedrukt. En nu is er wel iets van reserve in uw ziel als ge het stuk overziet, (de kwaadheid van den vader in het eerste bedrijf b.v. zoekt in ongewenschte bewoording licht en soms kan het sterk-katholiek karakter U niet bekoren) maar toch ligt het geloof „als een maanschijn-dauw” over het gebeuren en heft de treffende uitbeelding van het door genade volkomen en voor altijd gelooven uw bezwaren op.

Wel is de figuur van den Pastoor wat vager en daardoor niet zoo centraal als in het boek, dat naar hem heet, maar de titel van het stuk zegt ook, dat Leontientje hoofdpersoon is en dat al het licht op haar vallen moet. De analyse is zeker fijner in den roman, maar de dramatische kracht overweegt m.i. in het toneelspel.

Zien we nu ten slotte roman en toneelspel samen in het kader van Timmermans' werk, dan blijkt de betekenis — die wat de boeken zelf betreft duidelijk genoeg spreekt — als literatuurrichting.

„De pastoor uit den Bloeyenden wijngaard” en het daarbij behorende „Leontientje” vormen met „Schemeringen van den dood” en „Pallietier” een zeker geheel. „Schemeringen...” toch geeft den Timmermans voor Isidoor's gestalte te aanschouwen. We weten van hem zelf („Uit mijn rommelkas”) hoe hij een tijd lang vernepen heeft gezeten

in allerlei occultistisch denken, hoe een verstrikt zijn in stelsels en „ismen” hem in de slingering en den onvrede van twijfel heeft gebracht, zoozeer, dat de rust uit zijn leven weg was en de glans van de dingen verdofte. Toen kwam zijn zware ziekte, lichamelijke, maar vooral ook geestelijke ontwrichting. Bij zijn eindelijk herstel, juist toen de lente glimlachend over het land trok, vond hij in de natuurgemetingen een zekere levensvervulling, die hij met uithoudigheid in „Pallietier” gestalte gaf. Maar in het niet-meer-denken, het „plukken” van den dag, kon toch ook de innerlijke rust, de levensbevrediging niet liggen, ook niet voor een Timmermans, die immers in Franciscus den ideaal-heilige ziet. De omslag van den twijfel aan alle levenswaarden in de uithoudigheid van levensgenieting is niet natuurlijk, verklaarbaar misschien uit de omstandigheden, maar niet van blijvenden aard. In Timmermans' leven ontbrak de synthese. En die nu is gevonden in „De pastoor...” en „Leontientje”. Isidoor, de twijfelaar, die wel wilde, maar niet kon gelooven en eerst door de ervaring van volkomen overgave tot vrede komt, getuigt dat. En de volle accentueering van den grond, waarop deze vrede rust, in „Leontientje”, bevestigt het.

Dat is dunkt mij, de betekenis van deze literatuurproductie. En die gaat verder, dan tot het literaire alleen.

C. T.

HET BOEK VAN DE WEEK.

Over „God en de Natuur”.

't Was in het jaar 1906.

Titius, Professor in de theologie te Göttingen, sinds 1921 te Berlijn, voelde zich gedrongen zich bezig te houden met de problemen, die de natuurwetenschap had opgeworpen en hun terugslag hadden op het religieuze leven en denken der menschheid. Met alle kracht heeft hij zich toegelegd op de bestudeering der natuurwetenschappen, en thans, na 20 jaar, is hij in staat de resultaten van zijn arbeid het publiek aan te bieden. Ze zijn neergelegd in het voor eenige maanden verschenen boek: *Natur und Gott. Ein Versuch zur Verständigung zwischen Naturwissenschaft und Theologie*, von D. Arthur Titius, Professor der Theologie in Berlin, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1926, 831 pag.¹⁾

Wie het compres gedrukte boek heeft doorgevoerd, zal vol bewondering zijn voor den man, die, met enorme werkkraft en ijeren volharding zich heeft eigen gemaakt de belangwekkende resultaten van het natuurwetenschappelijk onderzoek, waardoor hij in staat was een overzicht te geven van het huidige natuurwetenschappelijk wereldbeeld. Prof. Kohnstamm wijdt in het „Algemeen Weekblad voor Christendom en Cultuur” van 15 Oct. 1926 onder het hoofd: „Is Christelijke natuurphilosophie mogelijk”, een zeer waardeerend artikel aan dit belangrijke werk. Prof. Kohnstamm, ongetwijfeld een bevoegd beoordeelaar, zegt daar o.m.: „En dan moet ik verklaren, dat er naar mijn meening maar heel weinig physici zijn, die over deze vraagstukken (Prof. K. doelt op de hoofdstukken waarin gehandeld wordt over de mathematische natuurwetenschap, en over het vraagstuk van de

¹⁾ *Natuur en God. Een poging tot verzoening van natuurwetenschap en theologie.*

POPULAIR-WETENSCHAPPELIJKE SCHETSEN;

Gisbertus Voetius

IX. 's-Hertogenbosch

Een der belangrijkste jaren uit de tweede periode van onze worsteling tegen Spanje, die met het einde van het Twaalfjarig Bestand in 1621 aanving en waarin de grenzen van de Republiek der zeven vereenigde Provinciën zijn bevestigd, is 1629. In dat jaar sloeg prins Frederik Hendrik het beleg voor de sterke vesting 's-Hertogenbosch, het bolwerk van Rome's macht in Noordelijk Brabant. De vijand wendde van zijn kant alles aan om de stad te ontzetten, en deed zelfs, om het Staatse leger ervan af te trekken, een inval over de Veluwe tot in Utrecht. Doch alles te vergeefs: na een beleg van vier maanden gaf 's-Hertogenbosch zich in September 1629 over.

De laatste weken van dit beleg heeft Voetius medegemaakt als legerpredikant. Het was de gewoonte, dat jaarlijks op de Zuidhollandsche Synode, een der Classes naar toerbeurt werd aangewezen om een predikant naar het leger te zenden. Op de Synode van Leiden van 1629 was de Classis Gorinchem aan de beurt, en deze vaardigde Voetius af. Den 7den Augustus vertrok hij naar het legerkamp, bovendien nog voorzien van een mandaat van de Synode zelve, om er bij de bevoegde autoriteiten krachtig op aan te dringen, dat „ingevalle het Godt soude believen ons met de victorie van die stadt te begenadigen” in 's-Hertogenbosch en de omliggende dorpen de „Paapsche afgoderij” niet langer zou worden geduld, aangezien, zoo schreef de Synode in den hem verstrekt geloofsbrief, „de christelijke overheyt, in de oorloghe, die sy voert voor de religie ende den staet, niet so seer te letten

heeft op conquesten” van landen ende steden als wel op de nytbreydinge van des Heeren woordt ende de voortplantinghe van sijn kereke”. Voetius kreeg de opdracht dienst te doen bij het gedeelte der troepen, dat onder bevel stond van graaf Willem van Nassau, een kleinzoon van den grondlegger van de Unie van Utrecht Jan den Oude, die als commandant van het garnizoen van Heusden, hem niet onbekend was. De velddienst was geen sinecure: iedereen avond werd voor het front het „avondgebed” gedaan, gevolgd door eene korte toespraak, waarna over de troepen, die de wachtposten gingen betrekken, de zegen werd uitgesproken. Verder moesten de talrijke zieken en de gewonden worden bezocht, vermaand en getroost, en soms moesten soldaten, die wegens vergripen tegen de krijgstucht ter dood werden gebracht, in hun laatste oogenblikken worden bijgestaan. De legerpredikant had te spreken met ruwe, onbeschaafde manschappen, maar ook met hoogst ontwikkelde officieren. Later heeft Voetius, in zijne *Politica Ecclesiastica* dan ook verklaard, dat niet iedereen zoo maar voor den legerdienst deugde, maar dat daarvoor alleen in aanmerking mochten komen mannen, die ervaren waren zoowel in de dingen van Gods Koninkrijk als in de wereldsche zaken, en die verstand paarden aan standvastige godsvrucht.

De gezondheidstoestand der troepen van het bezettingsleger was allerellendigst, en ook Voetius zelf was een poos krank.

Over den val van 's-Hertogenbosch werd feitelijk beslist door de verrassing van Wesel, ten gevolge waarvan de vijand, die nu in den rug bedreigd werd, zich uit de Veluwe moest terugtrekken en

¹⁾ veroveringen.

ook geen pogingen meer kon doen om de stad te ontzetten. Dit feit werd dan ook in het kamp met een dankstond gevierd, waarbij Voetius voorving en blijkbaar zoo zeer voldeed, dat 's Prinses gemalin Amalia van Solms, die in de buurt, te Crevecoeur, vertoefde, hem uitnodigde voor haar en hare omgeving het gesprokene te herhalen.

Den 17den September 1629 trok het garnizoen van Den Bosch met volle krijgsmansseer uit de vesting en verliet ook de Roomsche geestelijkheid de veroverde stad. Twee dagen later werd door den vasten legerpredikant Conradus Markinius in de Sint-Janskerk de eerste Gereformeerde prediking gehouden. Naast hem werden nu vier predikanten uit andere kerken geleend, om de reformatie der geheel Roomsche stad tot stand te brengen; en een hunner was alweer Voetius. Er viel heel wat te doen: de kerkgebouwen moesten voor den Gereformeerden eeredienst worden ingericht, een kerkeraad moest geïnstituëerd worden, scholarchen moesten worden aangewezen om toezicht te houden op het onderwijs, het gasthuis moest worden hervormd en alle Roomsche dienstpersioneel daaruit verwijderd, en bovenal moest worden omgezien naar blijvende predikanten, daar de gemeenten, die de hunne geleend hadden, sterk op den terugkeer hunner eigen dienaren des Woords aandrongen. Voetius werd naar Den Haag afgevaardigd om over de vaststelling der predikantstraktementen te onderhandelen. Hoe verbaasd was hij, toen hij na eene afwezigheid van drie weken terugkeerde, te vernemen dat men hem dood gewaand had: er was rondverteld, dat hij plotseling was gestorven, en van Roomsche zijde had men daarin een straf des hemels gezien, omdat hij tegen de aanwezigheid van crucifixen in de kerken zou hebben geijverd! Hij wist daarop niet beter te doen, dan de

wetma
zoo d
ben k
tieel
ook n
hij th
doet,
philos
terrein
Zoo
heeft
wetm
stem
in de
zeker
een
Th
mech
zoo v
geven
wing
kan h
ook h
ook d
hoofd
maar
Mer
bij he
waarg
ons d
bande
cultus
Teleur
bevro
naar g
dinge
eertijd
zaak
Social
ken.
Intu
wetens
dekking
ook d
zicht
met a
radio-a
reeds
nieuw
vroolij
ander
van w
in het
waarin
lukkig
zich m
geniam
word
den b
ondeel
een el
sel. Na
staat
electri
als ne
en de
dan d
uit de
dezelf
kracht
een el
stad
dat hij
het pr
over
een p
die de
komen
stred
ner —
staand
De
ding
opper
gereke
wijzen
natie,
Gerefo
een v
staan
En zo
dikant
fius. I
roep:
sijn ge
soo l
soude
van G
Augus
geme
lijke
den, v
had hi
gedaar
Zijn
hem e
lius J
hoogel